

Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення

Досліджено зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення, визначено основні способи фінансування пенсійних систем, обґрунтовано можливості використання в Україні передового світового досвіду реформування пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійна система, системи пенсійного забезпечення, пенсійні витрати, розподільна система, накопичувальна система.

Постановка проблеми. Для вибору механізмів дії і реформування пенсійної системи в Україні важливо проаналізувати зарубіжний досвід функціонування і реформування пенсійних систем.

Пенсійному забезпеченню пристарілих громадян приділяється велика увага в усіх країнах. Пенсійні системи багатьох країн компенсують втрачений прибуток внаслідок старості, інвалідності, втрати годувальника. Системи пенсійного забезпечення ґрунтуються на державній гарантії солідарності поколінь, що припускає розподіл відповідальності в межах покоління і між поколіннями. Держава виступає гарантом реалізації умов, закладених в основу системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення досліджували у своїх працях такі вчені, як Е. М. Лібанова, В. М. Опарін, В. М. Федосов, В. Д. Яценко. Проте, значна частина питань, що стосуються світового досвіду організації систем пенсійного забезпечення потребує докладнішого науково-теоретичного опрацювання.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду організації і реформування систем пенсійного забезпечення та наукове обґрунтування можливостей його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що існує кілька способів матеріального забезпечення літніх людей: самозабезпечення при продовженні

ними трудової діяльності, перехід на утримання сім'ї, отримання пенсії, завчасне нагромадження коштів. Оцінка досвіду пенсійного забезпечення більшості країн демонструє закономірність: розвинені і середньо розвинені країни обирають найчастіше останніх два способи, а слаборозвинені – два перших способи матеріального забезпечення.

Дослідження пенсійних систем, що застосовуються в світовій практиці, свідчить, що забезпечення в старості всюди признається безпосереднім обов'язком держави, яка створює системи пенсійного забезпечення, що охоплюють всіх громадян.

Аналізуючи пенсійне забезпечення в зарубіжних країнах, виділимо два основні способи фінансування пенсійних систем: розподільний, при якому покриття поточних пенсійних витрат проводиться з поточних надходжень та накопичувальний, при якому створюється спеціальний фонд, що забезпечує всі пенсійні виплати в даний час і в майбутньому [1, с.184].

Пенсійне забезпечення засноване на розподільній пенсійній системі у більшості країн, де державний пенсійний фонд або інша відповідна державна організація акумулює грошові кошти, які використовуються тільки для поточних пенсійних виплат.

Світовий досвід реформування пенсійних систем свідчить, що основною тенденцією є перехід до накопичувальної пенсійної системи, позитивною стороною якої є можливість збільшення інвестицій в розвиток економіки і отримання інвестиційних доходів для пенсіонерів.

Так, в США діє трирівнева система пенсійного забезпечення: першим рівнем є солідарна система, але її доповнюють інші пенсійні програми, які дають можливість громадянам зберегти свої кошти для пенсійного забезпечення; другий рівень – обов'язкова накопичувальна система, згідно якої працюючі громадяни перераховують частину свого заробітку на ощадні рахунки; третім рівнем є добровільна приватна накопичувальна система, яка дає можливість громадянам, що мають бажання отримувати ще більшу пенсію і можливість сплачувати великі внески в тривалому періоді трудової діяльності,

підтримувати бажаний рівень забезпечення виходу на пенсію [2]. Позитивною стороною системи соціального забезпечення США, досвід якої можна використовувати при реформуванні системи пенсійного забезпечення в Україні, є розробка стратегічних аспектів на основі прогнозів змін демографічних і економічних умов.

У Великобританії діє розподільча пенсійна система з низькими розмірами пенсій, при реформуванні передбачалася індексація пенсій відповідно до росту цін, а не заробітної плати. Якщо розмір державної пенсії знаходиться нижче межі бідності, особи, що одержують тільки базову державну пенсію, мають право на соціальну допомогу, що надається з урахуванням їхнього доходу. Обов'язкова пенсійна система другого рівня надає право працівникам стати учасниками або державної системи пенсій, що залежить від заробітку, або професійної системи, з установленими заздалегідь виплатами, чи системи персональних пенсій із установленими розмірами внесків.

Базова державна пенсійна система Швеції залишається розподільчою і фінансується за рахунок страхових внесків, що складають 18,5% заробітку, із яких 16% надходять у державну систему. Переважна більшість поточних внесків використовується на виплату поточних пенсій, проте установа соціального страхування відкриває умовні індивідуальні рахунки для застрахованих, на яких відбивається ця частина внесків. Пенсія розраховується на основі суми накопичених коштів з урахуванням очікуваної тривалості життя поточної групи осіб, що припиняють трудову діяльність, і зростання виробництва протягом очікуваного періоду виплати пенсії. Гарантія забезпечення мінімального доходу в старості здійснюється шляхом використання пенсійної страхової сітки для осіб, що мали низькі доходи протягом трудового життя. Частина внесків йдуть у капіталізовану систему, при цьому працівник має право вибору розміщення їх на індивідуальних рахунках в приватних структурах або в державному накопичувальному фонді.

Таким чином, Швеція має систему з установленими внесками, у якій є страховочна сітка, дає населенню можливість вибору і пропонує їм ефективні

стимули – право вибору у відношенні пенсійного віку: більш тривале перебування на пенсії або більш високий рівень життя в пенсійний період; значна залежність між внесками і пенсіями сприяє підвищенню ефективності ринку праці.

Шведська система не схильна до ризиків, будучи розподільчою системою, вона не має витрат, пов'язаних із переходом до накопичувальної системи, що підтверджує гнучкість розподільчих систем.

Більшість латиноамериканських країн мають розвинену солідарну пенсійну систему, з великими державними витратами на пенсійне забезпечення. Здійснення великої частини пенсійних програм вимагає вирішення проблем фінансування, аналогічних проблемам країн Центральної і Східної Європи, що є в основному результатом прийняття необґрунтованих рішень, які не враховують можливості бюджету. Така ситуація змусила ряд латиноамериканських країн шукати більш досконалі механізми фінансування пенсій і, зокрема, стимулювати введення приватних пенсійних систем, оскільки фінансовані державою програми в Латинській Америці виявилися недостатньо ефективними.

Цікавим є досвід Чилі, де пенсійне забезпечення було приватизовано на початку 1980-х років. Були створені приватні накопичувальні фонди із заздалегідь установленими внесками, які сплачували працівники в розмірі 10% заробітку, внески роботодавців чи уряду не були передбачені. Працівники мають право вибору і зміни фонду, при припиненні трудової діяльності працівники можуть поступово вибирати частину своїх накопичень із фонду. Діє мінімальна пенсійна гарантія, яка передбачена для захисту працівників із низькими заробітками, а також для захисту вкладників від неефективної роботи обраного ними фонду: у тих випадках, коли працівник при 20 роках страхового стажу одержує пенсію нижче визначеного рівня, держава збільшує її до гарантованого рівня. Передбачено перехідні умови для працівників, що переходять із старої розподільчої системи в нову. Тобто, другий рівень пенсійної системи є обов'язковим, керується приватними структурами і заснований на

індивідуальних рахунках. Є також перший (залишковий) рівень у формі гарантії одержувачам пенсії другого рівня.

Реформа пенсійної системи в Чилі має як позитивні так і негативні наслідки. Реформована система посилила фінансову дисципліну, сприяла накопиченням, а також розширила і поглибила фінансові ринки і, таким чином, сприяла росту чилійської економіки в 1980-і роки. Проте, по-перше, оскільки вона базується на принципі установлених заздалегідь внесків, ризик по сумах, що перевищує мінімальний рівень пенсії, цілком лягає на самого робітника. По-друге, вона індивідуалістична, через відсутність перерозподілу як усередині одного покоління, так і між різними поколіннями. По-третє, існують недоліки в охопленні платників внесків, що виникають через несплату внесків.

Позитивним є гарантія державою витрат на пенсії літнім громадянам, які не перейшли на нову систему, витрат на тимчасові внески для робітників, які щойно перейшли на нову систему, витрат на випуск індексованих облігацій і гарантія мінімальної пенсії, що допомагає захистити вкладників від наслідків неефективної роботи вибраного ними фонду, а пенсіонерів – від банкрутства страхової компанії.

В Австралії другий рівень пенсій має форму обов'язкової участі в системі індивідуальних капіталізованих рахунків та є чітко виражений перший пенсійний рівень (пенсія по старості), відмінною рисою якого є те, що він фінансується за рахунок податків, а розміри пенсій визначаються не з урахуванням рівня доходів, а з урахуванням рівня добробуту. Оскільки державна пенсія фінансується за рахунок податків і є більш високою для найменш забезпечених категорій населення, то перший рівень має яскраво виражений перерозподільчий характер. Другий рівень ставить пенсіонерів перед ризиком неефективного управління пенсійними активами і не має істотних елементів перерозподілу.

У Новій Зеландії діє відносно універсальна система пенсій у чітких розмірах, яка доповнена системою добровільних капіталізованих пенсій із установленими внесками. Універсальна система є розподільчою і фінансується

за рахунок податків. Пенсійний вік збільшується з 60 до 65 років. Планується створення керованого урядом фонду, у межах якого повинна здійснюватися часткова капіталізація коштів на майбутні пенсійні витрати. Пропозицію перейти від пенсій у твердих розмірах, що фінансуються за рахунок податків, до системи обов'язкової участі в приватних фондах з індивідуальними рахунками в країні не було прийнято.

Жорсткої фінансової кризи зазнали державні пенсійні системи в більшості країн з перехідною економікою Центральної і Східної Європи [3, с. 3-9], що є наслідком політичних рішень, які відображали перехід від централізованого планування до ринкових відносин та не враховували роль особистих стимулів. Значною мірою дисбаланс пенсійної системи обумовлений також великим демографічним навантаженням – несприятливим співвідношенням чисельності пенсіонерів до чисельності платників страхових внесків, що є результатом низького пенсійного віку та постаріння населення. При скороченні державних доходів і необхідності макроекономічної стабілізації всебічна пенсійна реформа стає невід'ємною частиною загальної економічної реформи в цих країнах, має вирішальне значення для забезпечення високих і сталих темпів економічного росту.

Солідарна система є досить вразливою до політичних ризиків, суть яких проявляється у тому, що політики часто обіцяють пенсії більші ніж система спроможна забезпечити, для реалізації таких обіцянок, особливо в період політичних баталій, як правило, вдаються до покриття дефіциту пенсійних зобов'язань за рахунок коштів державного бюджету, при використанні всіх можливих джерел на ці цілі, заморожуються розміри пенсій.

Для розвинутих країн характерне погіршення демографічної ситуації, що відповідає загальній тенденції старіння населення, проте ця проблема є особливо актуальною для України. В Україні один з найвищих серед колишніх країн союзу середній процент пенсіонерів на 1000 осіб, що становить 28,2%, в основному це результат переселення у свій час військових з Півночі, Сибіру та ін. В Україні також найнижчий пенсійний вік (для жінок – 55 років, для чоловіків – 60 років), законодавче встановлення якого було здійснено в 1928

році, коли очікувана тривалість життя становила 47 років: у жінок 49, у чоловіків – 45 років [4]. Нині середня тривалість життя в Україні вже складає 67 років: 62 роки – у чоловіків, 74 роки – у жінок (див таблицю).

Таблиця

Пенсійний вік населення у деяких зарубіжних країнах

Країна	Жінки		Чоловіки	
	Пенсійний вік	Середня тривалість життя після досягнення пенсійного віку	Пенсійний вік	Середня тривалість життя після досягнення пенсійного віку
Україна	55	20	60	2,6
Італія	57	27	60	18
Чехія (поступове підвищення)	57-60	19	62	10
Польща	60	19	65	6
Великобританія	60	21	65	11
Угорщина	62	15	62	6
Франція	62	21	62	14
Естонія (поступове підвищення)	63	14	63	2
Німеччина	65	17	65	11
Іспанія	65	18	65	11
США	65	15	65	10
Канада	65	17	65	5
Норвегія	67	15	67	10
Японія	70	15	70	8

Джерело: складено на основі статистичних даних

Більшість країн центральної та Східної Європи, які здійснили пенсійну реформу, збільшили пенсійний вік людей, що відображено в таблиці, при чому в одних країнах пенсійний вік підвищився відразу (Польщі, Угорщині), а в інших (Естонії, Чехії) підвищення проходить поступово. В ряді країн жінки і чоловіки виходять на пенсію одночасно в одному віці. За даними досліджень, післяпенсійний вік в Україні для чоловіків в середньому складає 2 роки, а для жінок 20 років, що є причиною підвищення пенсійного віку. У розвинутих країнах потреба підвищення пенсійного віку виникла внаслідок старіння населення, та відповідно погіршення співвідношення чисельності платників

внесків до чисельності пенсіонерів, що може призвести до погіршення платоспроможності національних пенсійних систем та їх банкрутства.

За підрахунками вчених [5, 6], якщо пенсійний вік підвищити на п'ять років, то, як свідчать розрахунки, чисельність пенсіонерів зменшиться на 40%, а розмір пенсій поступово можна підвищити на 60-70%, а з врахуванням скасування пільгових пенсій – удвічі. У цьому слід визнати надзвичайну актуальність фактору підвищення віку.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, слід відмітити, що проблема пенсійного забезпечення осіб похилого віку є актуальною для всіх країн світу. Останнім часом більшість країн зіткнулися із серйозними соціальними проблемами, що загрожують кризою державних фінансів, одним з найгостріших елементів кризи стала якраз система пенсійного забезпечення населення. Оскільки ні солідарна, ні накопичувальна система не вирішує тиску з боку старіючого населення, фінансові можливості не відповідають вимогам фінансування, весь час зростає потреба для їх забезпечення.

Тому стає необхідним реформування державних пенсійних систем, що передбачає збільшення пенсійного віку, або віку в якому надається право на одержання пенсії, приватизацію окремих частин пенсійних програм, надання можливості диверсифікованого інвестування існуючих цільових фондів, зміну бази для нарахування розміру допомоги (наприклад, збільшення кількості відпрацьованих років, що враховується при нарахуванні допомоги). Одночасно уряди приймають ще ряд заходів і, зокрема, частково згортаються інші соціальні програми (допомога по безробіттю та ін.). Враховуючи економічну, соціальну і демографічну ситуацію в Україні, варто уважно вивчити досвід країн, які зіткнулися з проблемами такого роду.

Аналіз світових пенсійних систем підтверджує необхідність реформування в першу чергу державних пенсійних систем, що передбачає збільшення пенсійного віку, реструктуризацію державного пенсійного забезпечення в напрямку впровадження багаторівневих змішаних пенсійних систем, приватизацію, при необхідності, окремих частин пенсійних програм,

надання можливості диверсифікованого інвестування існуючих цільових фондів або створення нових, зміну бази для нарахування розміру пенсій.

Література

1. Ерошенков С.Г. Мировой опыт реформирования пенсионных систем // Общество и экономика. – 2001. - №7-8. – С.182-219
2. Попов А.А. Пенсионные системы США и России: эволюция и попытка реформ (Разные этапы развития) // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2001. - №3. – С. 3-23.
3. Пирожков С.І. Людський розвиток та соціальна політика. /Поглиблення економічних реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року // Мат-ли наук. конф. – К.: УкрІНТЕІ. – 1999. – ч.П. – т.П. 211 с.
4. Корчак-Чепурківський Ю. Таблиці доживання і сподіваного життя людності в 1925-1926 роках. – Харків: Росліт, 1929. – С.14-18.
5. Лібанова Е. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення // Соціальний захист. – 2000. – №2. – С.48-57.
6. Надточій Б. Шукати вихід з пенсійної кризи // Соціальний захист. – 1998. – №5. – С.74-79.